

HATAY VİLÂYETİNİN PALEOLİTİK KÜLTÜRLERİ

Dr. MUZAFFER ŞENYÜREK

Ankara Üniversitesi Paleoantropoloji Kürsüsü Ord. Profesörü

ve

Dr. ENVER BOSTANCI

Ankara Üniversitesi Paleoantropoloj Asistanı

Hatay'da birlikte yaptığımız kazılar ve araştırmalar müşterek raporumuzda bildirilmiştir.¹ Bu yeni etüdde ise Samandağ'ında Mağracık köyü yakınında bulunan Birinci Mağarada elde edilen Paleolitik kalıntılar ve Altınözü Kaza merkezi yakınında ve Antakyanın kenarında Altındere'de (Avratlar deresi) satıhta toplanan Paleolitik aletler incelenecektir.²

BİRİNCİ MAĞARA'NIN PALEOLİTİK KÜLTÜRLERİ ÜST LÖVALUVAZO-MUSTERİYEN KÜLTÜR

Birinci Mağarada V'inci ve bunun üstünde duran IV'üncü kültür tabakasında bulunan Üst Lövaluvazo-Musteriyen kültür uçları (points), racloir'ları, konkav kazıyıcıları (concave scrapers) ve, üst kısmında, kullanılmış kemikleri ihtiva etmektedir.

V'İNCİ KÜLTÜR TABAKASI (Levha I-II)³

Uçlar (Levha I, res. 4, 7, 10-14 ve Levha II, res. 5-7 ve 9-14). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında, V'inci kültür tabakasında

¹ Şenyürek ve Bostancı, 1958.

² Birinci Mağara, Altınözü ve Altındere'nin yerleri ve buralarda yapılan araştırmalar için bak Şenyürek ve Bostancı, 1958.

³ Bu münasebetle levhalarda gösterilen resimlerin bir kısmını yapmış olan Bayan Eleanor Şenyürek ile Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi ressamı Bay Hüseyin Demiralp'a teşekkür etmek isteriz.

ekserisi üçken biçiminde ve mütebakisi yaprak biçiminde olan 45 işlenmiş uç (point) bulunmuştur. Bunların büyük bir ekseriyetinde vurma sathı hazırlanmıştır ve kopma sathı ile takriben 90 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Uçların ekserisi orta kalınlıktadır. Diğerleri ince veya, daha da nadir olmak üzere, kalındır. Uçların ekserisinde tali retuş kenarlara münhasırdır. Kalın bir yongadan yapılmış olan bir nümunedede (Levha II, res. 9) üst sathın büyük bir kısmı işlenmiştir.

Uçların büyük bir kısmı Avrupa'da, İran'da Bisitun mağarasında ⁴ ve Filistin'de ⁵ görülen standart Lövaluva tipindedir (Levha II, res. 11 ve 13). Birkaç numune Coon'un ⁶ İran'da Bisitun mağarasında tarif ettiği diyagonal Lövaluva tipindedir (Levha I, res. 14 ve Levha II, res. 14). Uçların mütebakisinde (18 nümune) üst sathta köşeli bir sırt vardır. Bir nümune *Audi* tipine yaklaşmaktadır. Kırk beş ucun yalnız ikisinde yani yüzde 4. 44'ünde, sap ucunu inceltmek maksadiyle, bu ucun kopma sathından bir iki küçük yonga koparılmıştır.

Racloir'lar (Levha I, res. 1, 5-6, 8 ve Levha II, res. 1-4 ve 8). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bu kültür tabakasında 48 *racloir* (yan kazıyıcı) bulunmuştur. *Racloir'ların* en büyük kısmında vurma sathı hazırlanmıştır ve kopma sathı ile takriben 90 derecelik bir açı meydana getirmektedir. Movius'un Avrupa'nın bilhassa Musteriyen *racloir'larında* görüldüğünü bildirdiği küçük bir açıya (25°-40°)⁷ hiçbir nümunedede rastlanmamıştır. Movius bu formun Bisitun mağarasında bulunmuş olan bazı Lövaluvazo-Musteriyen uçlarda müşahede edildiğini bildirmektedir. ⁸ *Racloir'ların* 36 tanesinde bir kenar ve 12'sinde iki kenar işlenmiştir. *Racloir'ların* büyük bir kısmında kenarlar konveks ve mütebakisinde düzdür. *Racloir'ların* en büyük kısmı (44 nümune) Garrod'un "end-bulb" dediği tiptendir. ⁹ Bunların ikisi Garrod'un "side-bulb"¹⁰ ve ikisi de "oblique-bulb" dediği formdadır.¹¹

⁴ Bak Coon, 1951, s. 57 ve Levha I, res. 4-5.

⁵ Bak Garrod, 1937, Levha XXXIV, res. 2-3.

⁶ Coon, 1951, s. 57 ve Levha I, res. 7.

⁷ Bak Movius, 1951, s. 91.

⁸ Aynı yer, s. 91.

⁹ Garrod, 1937, s. 71.

¹⁰ Aynı yer, s. 71.

¹¹ Aynı yer, s. 77 ve 79.

“Oblique-bulb” tipindeki racloir’lar Filistin’de Tabun mağarasının Alt Lövaluvazo-Musteriyen’i temsil eden D tabakasında ve daha çok Üst Aşöleen (Mikokiyen) ve Üst Aşöleen tabakalarında ve seyrek olarak Garrod’un Tayasiyen kültüre atfettiği tabakada (G tabakası) bulunmakta ve bu mağaranın yine Alt Lövaluvazo-Musteriyen’i temsil eden C tabakası ile Üst Lövaluvazo-Musteriyen tabakada (B tabakası) görülmemektedir.¹² Garrod bu sebeple D tabakasında görülen “oblique-bulb” tipindeki racloir’ların bu kata ait olmadıklarını düşünmektedir.¹³ Mamafih, Birinci Mağara’da görülen durum bu eski tradisyonun yani “oblique-bulb” tipinin Üst Lövaluvazo-Musteriyen safhaya kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Böylece, Filistin’de Tabun mağarasının D tabakasında bulunan bu tip racloir’ların Alt Lövaluvazo-Musteriyen kültüre ait olması muhtemeldir.

Kırk sekiz racloir’in sadece bir tanesinde yani yüzde 2.08’inde kopma sathının vurma yumrusunu ihtiva eden tarafından bir iki küçük yonga koparılmıştır.

Konkav Kazıyıcı (Concave scraper). Bir tek kazıyıcıda işlenmiş iki kenardan biri konkav ve diğeri de konvektir. Bu kazıyıcı “end-bulb” tipindedir.

Disk. Yalnız küçük bir nümune bulunmuştur (Levha I, res. 9.)

V’inci kültür tabakasında, işlenmiş uçlara ve kazıyıcılara ilâveten, çok sayıda yonga bulunmuştur. Bunların küçük bir kısmı istimal edildiklerini gösteren izler taşımaktadır. Bu yongalar arasında orta büyüklükte bazı Lövaluva nünuneleri dikkat nazarını çekmektedir (Levha I, res. 2-3).

V’inci kültür tabakasında işlenmiş veya kullanılmış kemik aletlere tesadüf edilmemiştir.

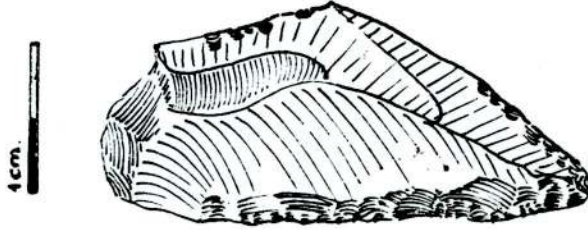
IV’ÜNCÜ KÜLTÜR TABAKASI (Levha III-IV)

Uçlar (Levha III, res. 11-17 ve Levha IV, res. 7-16). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunan 36 ucun ekserisi üçken ve diğerkleri yaprak biçimindedir. V’inci kültür tabakasında görülen

¹² Bak aynı yer, s. 71-89.

¹³ Bak aynı yer, s. 77.

tipler bu tabakada da devam etmektedir. Bu tabakada üst sathında köşeli bir sırt bulunan uçlar, V'inci kültür tabakasına nazaran, bir artma temayülü göstermektedir. Uçların ekserisinde vurma sathı hazırlanmıştır ve kopma sathı ile takriben 90 derecelik bir açı teşkil eder. 9 nümunedede açı 90 dereceden fazladır. Bunların beşinde vurma sathında birden fazla facet (yüz) ve dördünde bir facet vardır. Yalnız bir tek uçta vurma sathı kopma sathı ile dar bir açı teşkil etmektedir. Movius'e göre bu tip İran'ın Bisitun mağarasında bazı uçlarda ve Avrupa'da daha ziyade racloir'larda ve bazan da uçlarda görülmektedir.¹⁴ V'inci kültür tabakasında görülmeyen bu tip IV'üncü kültür tabakasında mevcutsa da nadirdir. Bir uçta (Levha IV, res.9) sap ucu her iki tarafta bir sap meydana getirecek şekilde işlenmiştir. Bir uç *Chatelperron* tipini hatırlatmaktadır (Levha IV, res. 8). Aşağıda gösterilen bir uç ise *Audi* tipine yaklaşmaktadır. 36 uçtan yalnız bir tanesinde (yüzde 2.77) sap ucunun kopma sathından, bu ucu inceltmek maksadiyle, bir iki küçük yonga koparılmıştır.



Racloir'lar (Levha III, res. 5-10 ve Levha IV, res. 1-6). Mağaranın karıştırılmamış kısımlarında bulunan 43 racloir arasında V'inci kültür tabakasında bulunan tipler devam etmektedir. Racloir'ların 32 tanesinde bir kenar ve 11'inde iki kenar işlenmiştir. Bunların büyük bir kısmında kenarlar konveks ve diğerlerinde düzdür. Racloir'ların ekserisi "end-bulb" tipindedir. Bunlardan biri "side-bulb" ve biri de "oblique-bulb" formundadır. Racloir'ların ekserisinde vurma sathı hazırlanmıştır ve kopma sathı ile takriben 90 derecelik bir açı teşkil eder. 13 racloir'da açı 90 dereceden fazladır. Bunların dokuz tanesinde vurma sathı bir facet ve dördünde birden fazla facet göstermektedir. Yalnız iki racloir'ın (yüzde 4.65) kopma sathında retuş vardır. Bunlardan bir tanesinde kopma sathının vurma yum-

¹⁴ Movius, 1951, s. 91.

rusunu ihtiva eden tarafından birkaç küçük yonga koparılmıştır. İkinci nümunedede ise kopma sathında bir kenar işlenmiştir.

Konkav Kazıyıcılar. Mevcut üç nümune de "end-bulb" tipindedir. Bunların kopma sathlarında retuş yoktur. Bu tabakada disk bulunmamıştır.

Yukarıda zikredilen aletlere ilâveten, IV'üncü kültür tabakasında aralarında Lövaluva nümuneleri (Levha III, res. 1-4) görülen birçok yonga bulunmuştur. Bu yongalardan bazılarının üzerinde kullanıldıklarını gösteren izler mevcuttur. Bu tabakada Lövaluva yongalarının diğer yongalara nisbeti V'inci kültür tabakasında olduğundan daha azdır.

Kemik Aletler. IV'üncü kültür tabakasında kullanılmış bazı kemik parçaları bulunmuştur (Levha IX, res. 6-9 ve 12-13). Birinci çukurda IV'üncü tabakada bulunan ve tepe kısmında bir kenarı yuvarlaklaştırılmış olan işlenmiş kemik uçun (Levha IX, res. 14-15) üstteki tabakalardan yuvarlanmış olması mümkündür. Levha IX, res. 10 ve 11'de gösterilen kemik alet iyi yapılmış ve sağlam bir uçtur. V'inci çukurda karışık kısmın sınırında bulunan bu uçun hangi tabakaya ait olduğu bilinmemektedir. Mamafih, bu uçun III'üncü veya II'nci kültür tabakasına ait olmasını muhtemel addediyoruz.

Genel olarak, IV'üncü tabakanın endüstrisinin V'inci tabakadakinin daha müttekâmil bir devamı olduğu söylenebilir. Endüstrinin Lövaluva karakteri V'inci tabakada IV'üncü tabakada olduğundan daha barizdir.

Beşinci ve dördüncü kültür tabakalarında bulunan uç ve racloir'ların uzunlukları aşağıda gösterilmiştir. ¹⁵

Tablo 1

	Uç (Maksimum uzunluk)	Racloir (Maksimum uzunluk)
V'inci kültür tabakası (42 uç ve 47 racloir)	52.96 (33.3-89.5)	55.16 (39.0-87.5)
IV'üncü kültür tabakası (35 uç ve 42 racloir)	52.52 (37.0-92.6)	53.39 (35.0-81.5)

¹⁵ Parantez içindeki rakamlar minimum ve maksimumu göstermektedir.

Garrod'a göre Filistin'de Tabun mağarasında Üst Lövaluvazo-Musteriyen aletlerin en büyük kısmının uzunluğu 40-60 milimetre arasında ¹⁶ ve Alt Lövaluvazo-Musteriyen aletlerin ekserisinin uzunluğu da C tabakasında 70-95 milimetre ¹⁷ ve D tabakasında 60-80 milimetre ¹⁸ arasında değişmektedir. Bu rakamlar Birinci Mağarada V'inci ve IV'üncü kültür tabakalarında bulunmuş olan uç ve racloir'ların uzunluklarının Filistin'in Üst Lövaluvazo-Musteriyen endüstrisine ait nümunelerin eb'adına yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Samandağ'ın, ve keza Filistin'in, Üst Lövaluvazo-Musteriyen uç ve racloir'ları Filistin'in Alt Lövaluvazo-Musteriyen endüstrilerinde bulunmuş olan nümunelerden daha küçüktür.

Garrod Filistin'de Mugharet el-Wad'ın Üst Lövaluvazo-Musteriyen endüstrisinde bir el baltasının (hand-axe) bulunduğunu bildirmektedir. ¹⁹ Kökten de Antalya'nın Karain mağarasında Musteriyen I ve, Birinci Mağaranın V'inci ve IV'üncü tabakalarına tekabül eden, Musteriyen II seviyesinde el baltalarının bulunduğunu kaydetmektedir. ²⁰ Diğer taraftan, Kuzey Irak'ta Şanidar mağarasının Musteriyen katında (D tabakası) olduğu gibi, ²¹ Birinci Mağaranın V'inci ve IV'üncü kültür tabakalarında da hiçbir el baltasına rastlanmamıştır. Bunun bir tesadüf eseri olması muhtemeldir.

Zeuner'e göre Filistin'in Alt Lövaluvazo-Musteriyen endüstrisi, muhtemel olarak, Riss-Würm buzularası çağının son kısmına ve bunu takip eden Üst Lövaluvazo-Musteriyen endüstri de Würm I'e tekabül etmektedir. ²² Diğer taraftan, Vaufrey Filistin'in Tabun mağarasının E-B tabakalarını ve Mugharet el-Wad'ın G-D tabakalarını tamamiyle Würm buzul çağına atfetmektedir. ²³ Yani Vaufrey

¹⁶ Bak Garrod, 1937, s. 72.

¹⁷ Bak aynı yer, s. 76.

¹⁸ Bak aynı yer, s. 78.

¹⁹ Bak aynı yer, s. 54.

²⁰ Bak Kökten, 1955, s. 276.

²¹ Bak Solecki, 1955, s. 419. Şenyürek'e göre Şanidar mağarasının D tabakasında bulunmuş olan küçük bir çocuk iskeleti Neanderthal grubuna mensuptur (bak Şenyürek, 1957, a ve b). Mamafih, yine Şenyürek'e göre, Şanidar mağarasının Musteriyen tabakasında bulunmuş olan bu küçük çocuğun süt dişlerinin özellikleri bunun Neanderthal grubunun yeni bir formunu temsil ettiğine işaret etmektedir (bak Şenyürek, 1957, a ve b).

²² Bak Zeuner, 1952, res. 73 ve 80. Keza bak Kökten, 1955, s. 273.

Filistin'in Üst Lövaluvazo -Musteriyen kültürünü Würm II'ye bağlamaktadır. ²⁴ Mamafih, Filistin'de Tabun mağarasında Alt Lövaluvazo-Musteriyen kültürü temsil eden D-C tabakalarının, Üst Aşöleen (Mikokiyen) safhanın son kısmından itibaren devam eden, uzun bir kuraklık devresine tekabül etmesi ²⁵ Zeuner'in yukarıda bildirilen görüşünü desteklemektedir. ²⁶

Birinci Mağarada IV'üncü kültür tabakasının, fazla miktarda bulunan stalaktit parçalarına ilâveten, orta kısımda kalker çimentolu sert bir katı ²⁷ ihtiva etmesi bu tabakanın teşekkül ettiği sırada yağışın artmış olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple, Birinci Mağaranın IV'üncü kültür tabakasının Würm I'in maksimum ilerleyişi ile çağdaş olmasını muhtemel addediyoruz. Lövaluva karakteri daha bariz olan V'inci kültür tabakasında kırık bir aslan dişi bulunmuştur. Böylece, bu tabakanın Würm I'in tam başlangıcına kadar geriye gitmesi muhtemeldir.

ÜST PALEOLİTİK (ORİNYASIYEN) KÜLTÜR

Üçüncü ve ikinci kültür tabakaları tarafından temsil edilen Üst Paleolitik (Orinyasiyen) kültür, bilhassa ikinci tabakada, mağaranın mühim bir kısmında Roma çağında tahrip edilmiştir. Kaya altına tesadüf eden ve ihlâl edilmemiş olan sahada görülen durum²⁸ Roma çağında burada çalışmış olan taşçıların, hatta mağaranın ihlâl edilmemiş olan kısımlarında dahi, ikinci kültür tabakasını kazdıklarına ve tabanı tesviye ettiklerine işaret etmektedir.

III'üncü kültür tabakasında racloir'ların kaybolduğu, işlenmiş üçken biçimindeki uçların çok azaldığı ve sonunda kaybolduğu ve bunların yerine lâmların, uzun Orinyasiyen uçların, uç kazıyıcıların, yuvarlak, dik ve burunlu kazıyıcıların ve burin'lerin kaim olduğu görülmektedir.

²³ Bak Vaufrey, 1939-1940, s. 619.

²⁴ Bak aynı yer, s. 619.

²⁵ Tabun Mağarasında E (Üst Aşöleen-Mikokiyen), D ve C tabakalarının (Alt Lövaluvazo-Musteriyen) teşekkül ettiği sırada hüküm süren iklim şartları için bak Bate, 1937, s. 145-148 ve res. 1.

²⁶ Bak Zeuner, 1952, s. 231.

²⁷ Bu sert kısım için bak Şenyürek ve Bostancı, 1958, s. 149-150.

²⁸ Bak aynı yer, s. 149 ve Levha VIII.

III'ÜNCÜ KÜLTÜR TABAKASI (Levha V-VI)

Uç ve Lâmlar (Levha V). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunmuş olan 14 ucun dokuzu bir veya iki kenarda geniş yassı retuş göstermektedir. Diğerleri retuşsuzdur. Uçlar umumiyetle uzun ve dardır (levha V, res. 3, 4, 9, 11 ve 12). Yalnız III'üncü kültür tabakasının alt kısmında bulunmuş olan üçken biçiminde 3 uç Üst Lövaluvazo-Musteriyen örnekleri hatırlatmaktadır ve alttaki tabakadan karışmış olabilir. Bu uçların 11 tanesinde, yandan bakıldığı zaman, alt sath konkavdır. Lövaluvazo-Musteriyen tipe yaklaşan üç uçta ise alt sath düzdür. Uçların 4 tanesinde, uçtan baktığımız zaman, aletin az veya çok bükük olduğunu görüyoruz.

III'üncü kültür tabakasında bulunmuş olan 14 ucun sadece ikisi *Chatelperron* tipine yaklaşmaktadır (Levha VI, res. 11-12). Karıştırılmış olan ikinci çukurda bulunan ve Levha XI, res. 2'de gösterilen *Chatelperron* tipindeki uçun III'üncü tabakaya ait olması muhtemeldir.

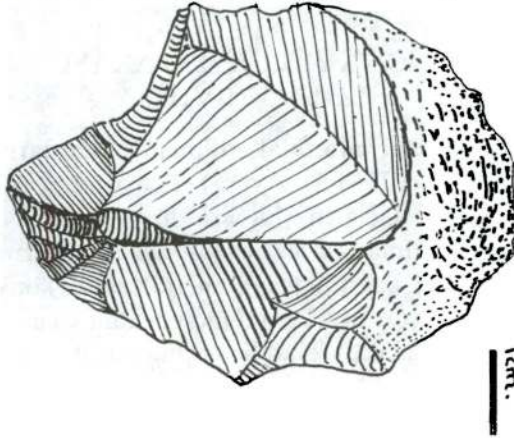
Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunmuş olan 14 lâmin (Levha V, res. 1, 2, 5, 6, 7, 8 ve 13) beşinde bir veya iki kenar retuşludur. Bunların dokuz tanesi kullanıldıklarını gösteren izler taşımaktadır. Üç lâmin bir kenarında orijinal sileks sathı muhafaza edilmiştir. On bir nümunedede, yandan bakıldığı zaman, alt sathın konkav olduğu görülmektedir. Keza uçtan bakıldığı zaman bunların dört tanesinin bükük olduğu müşahede edilmektedir.

Yuvarlak Kazıyıcı (Round scraper). Bulunmuş olan bir nümunenin çevresinin mühim bir kısmı dik retuş göstermektedir (Levha VI, res. 9).

Uç Kazıyıcılar (End-scrappers). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunan 3 uç kazıyıcının yalnız bir ucu işlenmiştir (Levha VI, res. 7,8 ve 10). Bir uç kazıyıcının kenarlarında bunun aynı zamanda bir bıçak olarak kullanıldığını gösteren izler görülmektedir. İki uç kazıyıcının alt sathı hafifçe konkavdır. Bunlardan bir tanesinin, uçtan bakıldığı zaman, bükük olduğu görülmektedir.

Burunlu Kazıyıcı (Nose-scraper). Üçüncü kültür tabakasının alt kısmında bulunan ve aşağıda gösterilen nümune omurgalı ve dik yüzlü ibir burunlu kazıyıcıdır., Adıyaman yakınında bulunmuş olan Orinyasiyen Çağa ait burunlu kazıyıcıların resimleri Pittard tarafın-

dan neşredilmiş olanları da görünüşe göre dik yüzlüdür. ²⁹ Birinci Mağarada III'üncü kültür tabakasının alt kısmında bulunan bu burunlu kazıyıcının şekli, yukarıdan bakıldığı zaman, Filistin'de Mugharet el-Emireh'de bulunmuş olan bir nümuneyi hatırlatmaktadır.



Dik Yüzlü Kazıyıcı (Steep scraper). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısmında bulunan ve Levha VI, res. 5'de gösterilen nümune, görünüşe göre, Garrod'un "oblique-fronted"³¹ dediği tipe yaklaşan bir dik yüzlü kazıyıcıdır.

Yonga Kazıyıcılar (Flake-scrapers). Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında iki nümune bulunmuştur.

Deliciler (Borers). Mağaranın karıştırılmamış olan kısımlarında beş delici bulunmuştur.

Burin'ler. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunmuş olan üç *burin* Bourlon'un "bec de flûte"³² dediği tiptendir (Levha VI, res. 1-3). Burin'lerden ikisinin ağız kısmı, Filistin'in Orta Orinyasiyen endüstrisine ait bazı nümunelerde olduğu gibi,³³ büküktür. Levha VI, res. 1'de gösterilen burin'in diğer ucu bir delici olarak kullanılmış olabilir.

Kemik Alet. Levha IX, res. 3-5'de muhtelif cephelerden gösterilmiş olan kemik alet çok iyi yapılmış bir keskidir.

Üçüncü kültür tabakasında, hatta karıştırılmış kısımlarda, Filistin'de Alt Orinyasiyen katta bulunmuş olan 'Emireh' uçlarına

²⁹ Bak Pittard, 1928-1929, res. 19-25.

³⁰ Bak Turville-Petre, 1927, Levha VI, res. 2.

³¹ Bak Garrod, 1937, s. 42.

³² Bak Bourlon, 1911, s. 268.

³³ Bak Garrod, 1937, s. 45 ve 48.

rastlanmamıştır. ³⁴ Bu tabakada Filistin'de Orta Orinyasiyen'de görülen "Font-Yves" uçları da bulunmamıştır. ³⁵ Bu tabakada *Chatelperron* tipinde olan uçların da seyrek görüldüklerini burada kaydedebiliriz.

II'NCİ KÜLTÜR TABAKASI (Levha VII-VIII)

Uç ve Lâmlar. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunmuş olan 6 uçtan (Levha VII, res. 2 ve 4) üçü uzun ve dar ve üçü de üçken biçimindedir. Uçların hiçbirinde kenarlar işlenmemiştir. Bunlar sadece kullanılmadan mütevellit izler göstermektedir. Bunların üçünde, yandan bakıldığı zaman, alt sath konkavdır. Uçtan bakıldığı zaman iki uçun bükük olduğu görülmektedir. Bu tabakada *Chatelperron* tipinde uclara tesadüf edilmemiştir.

Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında bulunmuş olan 18 lâmin (Levha VII, res. 1, 3, 5-9 ve 11) sadece dördünde bir veya iki kenar işlenmiştir. Diğer lâmlar retuşsuzdur ve sadece kullanıldıklarını gösteren izler taşımaktadır. İki lâmda orijinal sileks sathı bir kenarda muhafaza edilmiştir. On iki nümunedeyse, yandan bakıldığı zaman, alt sath konkavdır. Bu lâmlardan yedisinin, uçlardan bakıldığı zaman, bükük oldukları görülmektedir.

Uç Kazıyıcılar. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında 7 uç kazıyıcı (end-scraper) bulunmuştur (Levha VIII, res. 4-7 ve 9). Bunların sadece bir ucu işlenmiştir. Levha VIII, res. 7'de gösterilen alet küçük bir uç kazıyıcıyı temsil etmektedir. Uç kazıyıcıların ekserisinde, bir veya iki kenarda bu kenarların da kullanıldıklarını gösteren izler vardır. Beş uç kazıyıcıda, yandan bakıldığı zaman, alt sath konkavdır. İki nümunenin, uçlardan bakıldığı zaman, bükük oldukları görülmektedir.

Burunlu Kazıyıcılar. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında iki burunlu kazıyıcı bulunmuştur. Levha VIII, res. 3'de gösterilen nümune iyi yapılmış ve dik yüzlü bir burunlu kazıyıcıdır. Bunun bir kenarı bu kısmın da kullanıldığını gösteren izler taşımaktadır. İkinci nümune kalın bir yongadan yapılmıştır.

³⁴ Emireh uçları için bak Garrod, 1937, s. 50.

³⁵ Font-Yves uçları için bak Garrod, 1937, s. 47-48.

Yonga kazıyıcı. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında sadece bir nümune bulunmuştur.

İkinci kültür tabakasında yuvarlak kazıyıcılarla dik yüzlü kazıyıcılara rastlanmamıştır.

Delici. Mağaranın karıştırılmamış kısımlarında sadece bir nümune bulunmuştur (Levha VII, res. 10).

Burin'ler. Mağaranın ihlâl edilmemiş kısımlarında üç burin bulunmuştur. Bunlardan ikisi (Levha VIII, res. 1-2) "bec de flûte" ve biri de Bourlon'un "Burins d'angle" dediği tiptendir.³⁶ Burin'lerin ikisinin ağız kısmı büküktür. Burin'lerden bir tanesi oldukça kalındır (Levha VIII, res. 1).

Kemik Aletler. Levha VIII, res. 8'de gösterilen nümune delici olarak kullanılmıştır. Levha IX, res. 1'de gösterilen nümune ise kullanılmış bir kemik parçasıdır.

Birinci kültür tabakasının alt kısmında bulunmuş olan bir lâmla iki burin Levha X'da gösterilmiştir. Bunların ikinci kültür tabakasına ait olmaları muhtemeldir. Burin'lerin her ikisi de "bec de flûte" tipindedir ve ağız kısımları büküktür.

İkinci kültür tabakasında Batı Avrupa'nın Gravettian (Üst Orinyasiyen) kültüründe bulunan *Gravette* uçlarına ve Filistin'in Natufian kültüründe görülen *Heluan* tipindeki lâmlara rastlanmamıştır.³⁷ Bu tabakada *Chatelperron* ve *Font-Yves* tipinde uçlar da bulunmamıştır.

Üçüncü ve İkinci kültür tabakalarında bulunan uç, lâm, uç kazıyıcı ve burin'lerin ortalama ölçüleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu tabloya, mukayese için, Filistin'in Atlitian ve Orta Orinyasiyen kültürlerine ait aletlerin ortalama ölçüleri de ilâve edilmiştir.³⁸

³⁶ Bak Bourlon, 1911, s. 268.

³⁷ Heluan tipindeki lâmlar için bak Garrod, 1937, s. 30 ve 34.

³⁸ Bu ölçüler Garrod'dan (1937, s. 43 ve 47) alınmıştır. Garrod bu ölçülerin Barnes tarafından alındıklarını bildirmektedir (Bak Garrod, 1937, s. 43 ve 47).

TABLO 2

		Maksimum uzunluk	Maksimum genişlik	Maksimum kalınlık
Birinci Mağara : II'nci tabaka	Uç (6 nümune)	54.65 (38.4—58.5)	28.66 (18.5—36.0)	8.78 (6.6—12.0)
	Lâm (18 nümune)	63.90 (45.5—93.0)	24.52 (16.4—30.7)	8.15 (5.0—14.5)
	Uç-kazıyıcı (7 nümune)	45.72 (39.3—53.4)	23.12 (14.0—29.0)	8.74 (5.0—13.0)
	Burin (3 nümune)	47.50 (40.0—54.5)	29.13 (24.0—37.4)	13.00 (10.5—17.5)
Birinci Mağara: III'üncü tabaka	Uç (14 nümune)	59.53 (49.0—82.2)	28.86 (22.0—41.0)	9.74 (5.3—16.3)
	Lâm (uzunluk 13, genişlik ve kalınlık 14 nümune)	71.83 (57.5—102.0)	25.66 (20.0—33.6)	9.52 (4.2—13.4)
	Uç-kazıyıcı (3 nümune)	47.16 (41.0—58.0)	27.80 (24.7—32.7)	10.13 (9.0—11.4)
	Burin (3 nümune)	52.53 (43.6—65.0)	27.96 (21.0—34.5)	10.36 (6.7—13.2)
Mugharet el-Wad : Atlitian Kültür (C tabakası). Garrod, 1937.	Uç	64.2	20.8	6.9
	Uç-kazıyıcı	49.0	34.5	10.2
	Burin	49.5	28.7	15.7
Mugharet el-Wad: Orta Orinyasiyen (D tabakası). Garrod, 1937.	Uç-kazıyıcı	54.1	32.7	12.7
	Burin	56.0	29.0	12.8

Bu rakamlar, burin'lerin genişlik ve kalınlık ölçülerinin istisnasıyla, III'üncü tabakadan II'inci tabakaya geçerken aletlerin bir küçülme temayülü gösterdiklerini ortaya koymaktadır. İkinci kültür tabakasının endüstrisi, görünüşe göre, III'üncü kültür tabakasında görülen endüstrinin daha mükemmel bir şeklini temsil etmektedir.

Birinci Mağarada III'üncü ve II'nci tabakalarda bulunmuş olan uçlar, genel olarak, Filistin'in Atlitian uçlarından daha kısa, fakat daha geniş ve daha kalındır. Filistin'in hem Orta Orinyasiyen ve hem de Atlitian kültürleriyle mukayese edebileceğimiz aletlerin miktarı maalesef azdır ve az sayıda uç kazıyıcı ile burin'e inhisar etmektedir. III'üncü ve II'nci tabakaların uç kazıyıcıları Filistin'de Orta Orinyasiyen ve Atlitian seviyelerde bulunan uç kazıyıcılardan daha kısa ve daha dardır. III'üncü tabakanın uç kazıyıcılarının ortalama kalınlığı Filistin'in Orta Orinyasiyeninkilerden azdır ve Atlitian kültüründekilere yakındır. Diğer taraftan, II'nci tabakanın uç kazıyıcıları Filistin'in Orta Orinyasiyen ve Atlitian uç kazıyıcılarından daha incedir. III'üncü tabakada bulunmuş olan burin'lerin ortalama uzunluğu Filistin'in Orta Orinyasiyen ve Atlitian burinlerinin ortalamaları arasında bulunmaktadır. Bunların genişliği ise Filistin'in Orta Orinyasiyen ve Atlitian seviyelerinde bulunan burin'lerinkine yakındır. III'üncü tabakanın burin'leri Filistin'de bulunmuş olan nümunelerden daha incedir. II'nci tabakada bulunan burin'ler Filistin'de Orta Orinyasiyen ve Atlitian seviyelerde bulunan burin'lerden daha kısadır. Bu tabakadaki burin'lerin genişliği Filistininkilere yakındır. Bu burin'lerin ortalama kalınlığı Filistin'in Orta Orinyasiyen burin'lerinkine yakın, fakat Atlitian tabakada bulunanlardan daha azdır.

Birinci Mağaranın III'üncü ve II'nci tabakalarının endüstrileri Filistin'in Alt Orinyasiyen endüstrisinden *Emireh* uçlarının bulunmaması, *Chatelperron* uçlarının azlığı ve burunlu kazıyıcılardan bazılarının dik yüzlü olmasıyla ayrılmaktadır. Keza *Chatelperron* uçlarının ve dik kazıyıcıların azlığı ve polyhedric burin'lerin³⁹ bulunmaması Samandağ'ın bu endüstrilerini Atlitian kültüründen ayırmaktadır. Diğer taraftan yuvarlak kazıyıcının iyi yapılmış olması, burin'lerin ağızlarının bükük oluşu, dik yüzlü burunlu kazıyıcıların bulunması,⁴⁰ ve *Chatelperron* uçlarının seyrekliği Birinci Mağaranın

³⁹ Polyhedric burin'ler için bak Burkitt, 1955, s. 66; Solecki, 1955, s. 415-416.

Filistin'in Atlitian kültüründe bulunan burinler için bak Garrod, 1937, s. 42-44.

⁴⁰ Garrod Filistin'de Mugharet el-Wad'ın Orta Orinyasiyen'e ait D₁ tabakasında bulunmuş olan 223 burunlu kazıyıcıdan 133 tanesinin dik yüzlü olduğunu bildirmektedir (Bak Garrod, 1937, s. 45).

III'üncü ve II'inci tabakalarının endüstrilerini, burin ve uç kazıyıcıların ölçülerinde görülen bazı farklılara rağmen, Filistin'in Orta Orinyasiyen endüstrisine yaklaştırmaktadır. III'üncü ve II'inci tabakalarda bulunmuş olan uç ve lâmların mühim bir kısmının retuşsuz olması aynı zamanda Batı Avrupanın Orta Orinyasiyenini de hatırlatmaktadır. ⁴¹ Leakey Batı Avrupanın Orta Orinyasiyenine sadece Orinyasiyen demektir. ⁴²

Birinci Mağarada IV'üncü ve III'üncü kültür tabakaları arasında bulunan verimsiz taş sıraları Üst Lövaluvazo-Musteriyen ile Orta Orinyasiyen, veya Orinyasiyen, arasında nisbeten kısa bir zaman fasılasının bulunduğunu göstermektedir. Kökten de Antalya'da Karain mağarasında Orinyasiyen'i temsil eden II'inci tabaka ile, üst kısmı Musteriyen II'yi ihtiva eden, III'üncü kültür tabakası arasında kısır bir traverten katının bulunduğunu bildirmektedir. ⁴³

Zeuner Filistin'de Mugharet el-Wad'da Orta Orinyasiyen kültürün alt kısmını (E tabakası) Würm I ve Würm II arasındaki Interstadial safhanın sonlarına ve Orta Orinyasiyen'in üst kısmını (D tabakası) ve Atlitian kültürü (C tabakası) Würm II'ye bağlamaktadır. ⁴⁴ Birinci Mağarada III'üncü ve II'inci tabakalarda bulunan endüstrilerin Filistin'in Orta Orinyasiyenine yaklaşması ve Samandağ'ın Filistin'in Karmel dağından ancak 370 kilometre kadar kuzeyde bulunması dolayısıyla, Samandağ'ın Orinyasiyen kültürünün Filistin'in Orta Orinyasiyen'i ile, hiç olmazsa kısmen, çağdaş olması muhtemeldir. Mamafih, daha kesin bir korrelasyon için Şenyürek'in Birinci Mağaranın fauna'sı üzerinde yapmakta olduğu incelemenin neticelenmesini beklemek gerekmektedir.

HATAY VİLÂYETİNDE SATIHTA TOPLANAN PALEOLİTİK ALETLER ÜST AŞÖLEEN (MİKOKİYEN) KÜLTÜR

Altınözü. Enver Bostancı 1954 yılında yaptığı araştırmalar esnasında Hatay vilâyetinde Altınözü Kaza merkezinin güney doğusunda, bir sekinin sathında bir el baltası bulmuştu. 1956 yılı Eylül

⁴¹ P. Leakey, 1953, s. 118.

⁴² Aynı yer, s. 118.

⁴³ Bak Kökten, 1955, s. 275 ve 281.

⁴⁴ Bak Zeuner, 1952, res. 73 ve 80.

ayında Altınözü'ne birlikte yaptığımız bir seyahatta da Kaza merkezinin biraz güney doğusunda ve kasaba ile ilk buluntu yeri arasında bir tarla içinde bir el baltası ile üç yonga alet bulduk. 1954 de bulunmuş olan alet tuğla renginde bir patinaya sahiptir. 1956 yılında bulunan aletlerin patina rengi ise bazı nümunelerde açık kahverengi ve diğerlerinde gridir. Altınözü'nde toplanan aletlerin hepsi de çakmaktaşıdan yapılmıştır.

1954 yılında bulunmuş olan el baltası Levha XII, res. 1-3'de gösterilmiştir. Mızrak biçimli (lanceolate) olan bu el baltasının ucu kırıktır ve üst sathı alt sathından daha kabarık, yani daha konvektir. Bu el baltasının işlenmiş olan üst sathında yonga yüzlerinin ekserisi sığdır. Bu nümune Avrupa'nın Mikokiyen safhasının en karakteristik şekli olan, ⁴⁵ ve Yakın Doğu'da Filistin'de ⁴⁶ ve Süriye'de Jabrud'da ⁴⁷ bulunan ince ve sivri uçlu küçük el baltalarına yaklaşımaktadır. Levha XII, res. 4-6'da gösterilen el baltasının işlenmiş olan üst sathı da alt sathından daha kabarıktır. Bu aletin kenarları hafifçe konvektir. Dip kısmı işlenmiş olan bu el baltasında yonga yüzlerinin ekserisi sığdır ve alt sathın dip kısmında korteksten bir parça bırakılmıştır. Vaktiyle armut biçiminde olduğu anlaşılan bu el baltasının uç kısmı kırılmış ve böylece burada bir kenar meydana gelmiştir. Bu kenarın bir müddet kullanılmış olması muhtemeldir. ⁴⁸

Levha XII, res. 7'de gösterilen alet üçken biçimine yaklaşan bir kazıyıcıdır. Bu kazıyıcının hazırlanmış olan vurma sathı kopma sathı ile takriben 90 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Orta kalınlıkta olan bu kazıyıcı Lövaluva tekniği ile yapılmıştır. Levha XII, res. 8'de gösterilen alet kalın bir racloir'dır. Bu racloir'in, üzerinde bir tek geniş facet bulunan, vurma sathı kopma sathı ile takriben 118 derecelik bir açı meydana getirmektedir. Vurma yumrusu küçük olan bu nümune "end-bulb" tipindedir. Levha XII, res. 9'da gösterilen alet yine "end-bulb" tipinde olan iki kenarı işlenmiş bir kazıyıcıdır. Bu kazıyıcının tek bir facet gösteren vurma sathı alt sathı ile takriben 107 derecelik bir açı teşkil etmektedir. Sonradan kırıl-

⁴⁵ Bak Leakey, 1953, s. 95 ve res. 18; Grahmann, 1955, s. 226.

⁴⁶ Bak Garrod, 1937, Levha XXXVIII, res. 2.

⁴⁷ Bak Rust, Levha 28.

⁴⁸ Tabûn mağarasında bulunmuş olan düz kenarlı el baltaları için bak Garrod, 1937, s. 79 ve Levha XXXVIII, res. 4.

miş olan vurma yumrusunun mütebariz olmadığı anlaşılmaktadır. Aletin sadece üst sathının yarından biraz fazlası işlenmiştir.

Altındere (Avratlar deresi). 1957 yılı Haziran ayında yaptığımız araştırmalar esnasında Nurettin Can'ın 1943 yılında iki el baltası ve bir kazıyıcı bulduğu yeri aradık.⁴⁹ Bu araştırma esnasında Antakya'nın batı kenarında bulunan ve literatüre Altındere adıyla geçmiş olan bu dereye⁵⁰ Antakya'da aynı zamanda Avratlar deresi denildiğini de tesbit ettik. Asi nehrine dökülen bu dere yazın kurumaktadır. Bu derenin batısında uzanan bir seki üzerinde yaptığımız bir saatlik bir araştırma esnasında satıhta üç el baltası ile üç yonga topladık. Bu sahada toplanan ve hepsi de çakmaktaşıdan yapılmış olan aletlerin patinası kahverengi ile sarı arasında değişmektedir.

Levha XIII, res. 1-3'de gösterilen el baltasının uç kısmı yeni kırılmıştır. Aletin her iki sathı ve dip kısmı işlenmiş olmakla beraber, üst ve alt sathlarda korteksten bazı kısımlar bırakılmıştır. *Cordiform* biçime yaklaşan bu aletin kenarları hafifçe konvektir. Bu el baltasının ortanın biraz altına tesadüf eden kısmı kalındır. Yonga yüzleri sıgıdır. Levha XIII, res. 4-6'da gösterilen alet *cordiform* biçime yaklaşan sivri uçlu bir el baltasıdır.⁵¹ Kenarları konveks olan bu el baltasının da yonga yüzleri sıgıdır. Bu aletin üst ve alt sathları ile dip kısmı işlenmiş olmakla beraber, her üç kısımda da korteksten parçalar kalmıştır. Bundan evvelki nümunedeki olduğu gibi, bu el baltasında da üst sath daha kabarıktır. Levha XIV, res. 1-3'de gösterilen alet heterojen çakmaktaşıdan yapılmış küçük bir el baltasıdır. Mızrak biçimine yaklaşan bu aletin üst ve alt sathları işlenmiş olmakla beraber, her iki yüzde de korteksten parçalar bırakılmıştır. Dip kısmı da işlenmiş olan bu el baltasının yonga yüzleri sıgıdır. Bu aletin üst ve alt sathları aynı derecede kabarıktır. Bu küçük el baltası Mikokiyen tipe biraz yaklaşmaktadır.

Nurettin Can tarafından bu sahada bulunan ve Kansu tarafından incelenen ve resmi neşredilen küçük el baltası,⁵² neşredilmiş

⁴⁹ Bak Kansu, 1945, s. 293.

⁵⁰ Bak aynı yer, s. 293.

⁵¹ Bu el baltasının biçimi Breuil ve Koslowski tarafından neşredilmiş olan daha büyük iki el baltasının biçimine yaklaşmaktadır (Bak Breuil ve Koslowski, 1931, res. 17 ve res. 18, i).

⁵² Bak Kansu, 1945, s. 293 ve res. 1.

olan resimden ve Ankara Üniversitesi Antropoloji ve Etnoloji kürsüsünde muhafaza edilen aslından görülebileceği gibi, beyzi bir biçim göstermektedir.

Bu sahada topladığımız üç yonga Levha XIV, res. 4-6'da gösterilmiştir. Her üç yongada da vurma yumrusu mütebarizdir. Bu üç yongada vurma ve kopma satırları arasındaki açı 90 ile 120 derece arasında değişmektedir. Res. 4 ve 6'da gösterilen yongaların vurma satırlarında bir tek facet görülmektedir. Res. 5'de gösterilen Lövaluva tipindeki konkav kazıyıcının hazırlanmış olan vurma sathı alt satırla takriben 90 derecelik bir açı meydana getirmektedir. Bu kazıyıcı "oblique-bulb" tipindedir.

Altınözü ve Altındere'de (Avratlar deresi) satıhta toplanan el baltaları, görünüşe göre, Üst Aşöleen'in Garrod'un Filistin'de Üst Aşöleen (Mikokiyen) dediği nihaî safhasına tekabül etmektedir.⁵³ Kansu da Altındere'de bulunan el baltalarını bu safhaya bağlamıştır.⁵⁴ Filistin'de Tabun mağarasının F tabakasında görülen Üst Aşöleen safha⁵⁵ ve E tabakasında bulunan Üst Aşöleen (Mikokiyen) safha,⁵⁶ ve bilhassa bu sonuncusu, Leakey'nin de söylediği gibi, yonga aletlerin çokluğu ile dikkati çekmektedir.⁵⁷ Filistin'de Üst Aşöleen (Mikokiyen) safhada yonga aletlerin çokluğu dolayısıyla, Altınözü'nde ve Altındere'de (Avratlar deresi) bulunan yonga aletlerin aynı kültüre ait olmalarını muhtemel addediyoruz.⁵⁸

NETİCE

Hatay'da bugüne kadar yapılmış olan araştırmalar, bu bölgede Üst Aşöleen'in nihaî safhası ile Üst Lövaluvazo-Musteriyen ve Orinyasiyen (Orta Orinyasiyen) kültürlerin mevcut olduğunu ortaya koymuştur.

⁵³ Bak Garrod, 1937, s. 78.

⁵⁴ Bak Kansu, 1945, s. 293.

⁵⁵ Bak Garrod, 1937, s. 87.

⁵⁶ Aynı yer, s. 78.

⁵⁷ Bak, Leakey, 1953, s. 106, ve 108. Filistin'de Umm-Qatafa mağarasının E ve D tabakalarında da Üst Aşöleen el baltalarıyla birlikte yonga aletler bulunmuştur (bak Neuville, 1931, s. 24-44 ve Sauter, 1948, s. 139)

⁵⁸ Tabun mağarasında E tabakasında bulunmuş olan Klaktoniyen ve Lövaluvaziyen formdaki yonga aletler için bak Garrod, 1937, s. 78-80

İSTİFADE EDİLEN ESERLER

- Breuil, H. ve Koslowski, L. 1931. *Études de stratigraphie paléolithique dans le nord de la France, la Belgique et l'Angleterre*. L'Anthropologie, Cilt 41, s. 449-488.
- Bourlon. 1911. *Essai de classification des burins. Leurs modes d'Avivage*. Revue Anthropologique, Cilt XXI, s. 267-278.
- Burkitt, M. 1955. *The Old Stone Age. A study of Palaeolithic times*. 3 üncü basılış. Londra.
- Coon, C.S. 1951. *Cave explorations in Iran, 1949*. Meseum Monographs. Philadelphia.
- Garrod, D.A.E. ve Bate, D.M.A. 1937. *The Stone Age of Mount Carmel. Excavations at the Wady El-Mughara*. Cilt I (Kısım I Garrod ve Kısım II Bate tarafından yazılmıştır). Oxford.
- Grahmann, R. 1955. *La Préhistoire de l'Humanité. Introduction à l'étude de l'évolution corporelle et culturelle de l'homme*. Paris.
- Kansu, Ş. A. 1945. *Hatay'da (Antakya) bulunan Üst Aşöleen (Micoque) ve Niğde-Neuşehir çevrelerinde toplanan Levalloisien âletler hakkında bir not. A note on implements of Upper Acheulian (Micoquian) type from Hatay and artifacts of Levalloisian type from the Niğde region*. Belleten, Cilt IX, No. 34, s. 293-298.
- Kökten, İ. K. 1955. *Antalya'da Karain mağarasında yapılan prehistorya araştırmalarına toplu bir bakış. Ein allgemeiner Überblick über die prähistorischen Forschungen in Karain-Höhle bei Antalya*. Belleten, Cilt XIX, No. 75, s. 271-293.
- Leakey, L. S. B. 1953. *Adam's Ancestors*. 4 üncü Basılış. Londra.
- Movius, H. L. 1951. *Comments on Bisitun Cave material, Iran*. Coon'un "Cave Explorations in Iran, 1949" başlıklı eserinde Ek II, s. 91-92.
- Neuville, R. 1931. *L'Acheuléen Supérieur de la Grotte d'Oumm-Qatafa (Palestine)*. L'Anthropologie, Cilt 41, s. 13-51.
- Pittard, E. 1928-1929. *Découverte de la civilisation paléolithique en Asie Mineure*. Archives Suisses d'Anthropologie Générale, Cilt V, No. 2, s. 135-165.

- Rust, A. 1950. *Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien)*. Neumünster.
- Sauter, M. R. 1948. *Préhistoire de la Méditerranée. Paléolithique-Mésolithique*. Paris.
- Solecki, R. S. 1955. *Shanidar Cave, a Paleolithic site in Northern Iraq*. The Smithsonian Report for 1954, Washington, D. C., s. 389-425.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1956 [a]. *Samandağı'nda Eski Taş Çağına ait bir iskân yeri*. Zafer, 4. VII. 1956, s. 2, ve Yankı, 4. VII. 1956. s. 20-21.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1956 [b]. *The excavation of a cave near the village of Mağracık in the Vilâyet of the Hatay*. Anatolia, Revue Annuelle d'Archéologie, Cilt I, s. 81-83.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1956 [c]. *Samandağı'nda yapılan pre-historik araştırmalar*. Zafer, 6.XI.1956, s. 2 ve 5.
- Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958. *Hatay vilâyetinde prehistorya araştırmaları. Prehistoric researches in the Hatay province*. Belleten, Cilt XXII, No. 86, s. 145-167.
- Şenyürek, M. 1957 [a]. *The skeleton of the fossil infant found in Shanidar Cave, northern Iraq. Preliminary Report*. Anatolia, Revue Annuelle d'Archéologie, Cilt II, s. 49-55.
- Şenyürek, M. 1957 [b]. *A further note on the Palaeolithic Shanidar infant*. Anatolia, Revue Annuelle d'Archéologie, Cilt II, s. 111-121.
- Turville-Petre, F. 1927. *Researches in Prehistoric Galilee*. Londra.
- Vaufrey, R. 1939-1940. *Paléolithique et Mésolithique Palestiniens*. L'Anthropologie, Cilt 49, s. 616-620.
- Zeuner, F. E. 1952. *Dating the past. An introduction to Geochronology*. 3 üncü Basılış. Londra.

LEVHALARIN İZAHI

- Levha I-II. Birinci Mağarada V'inci Kültür tabakasında bulunmuş olan sileks aletler. Üst Lüvaluvazo-Musteriyen.
- Levha III-IV. Birinci Mağarada IV'üncü Kültür tabakasında bulunmuş olan sileks aletler. Üst Lövaluvazo-Musteriyen.
- Levha V-VI. Birinci Mağarada III'üncü Kültür tabakasında bulunmuş olan sileks aletler. Üst Paleolitik (Orinyasiyen).
- Levha VII. Birinci Mağarada II'inci Kültür tabakasında bulunmuş olan sileks aletler. Üst Paleolitik (Orinyasiyen).

- Levha VIII. Birinci Mağarada II'inci Kültür tabakasında bulunmuş olan sileks aletler ve bir kemik delici (res. 8). Üst Paleolitik (Orinyasiyen).
- Levha IX. Birinci Mağarada IV'üncü, III'üncü ve II'inci Kültür tabakalarında bulunmuş olan kemik aletler ve kullanılmış kemikler. Üst Lövaluvazo-Musteriyen ve Üst Paleolitik (Orinyasiyen). Bu levhada her bir alet, sadece res. 3-5'de gösterilen nümunenin istisnasiyle, iki cepheden gösterilmiştir. Res. 3-5'de görülen alet üç taraftan gösterilmiştir.
- Levha X. Birinci Mağarada I'inci Kültür tabakasının alt kısmında bulunan sileks aletler. Üst Paleolitik (Orinyasiyen).
- Levha XI. Birinci Mağarada karışık II'inci çukurda bulunmuş olan sileks aletler.
- Levha XII. Altınözü'nde satıhta toplanan sileks aletler. Üst Aşöleen (Mikokiyen).
- Levha XIII-XIV. Altındere'de (Avratlar deresi) satıhta toplanan sileks aletler. Üst Aşöleen (Mikokiyen).